

SEYYİD ALİ SULTAN VELÂYETNAMESİ'NDEKİ OLAĞANÜSTÜLÜKLERLE İLGİLİ BAZI MOTİFLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF SOME MOTIFS RELATING TO HUGENESS IN
VELAYETNAME OF SEYYİD ALİ SULTAN

Dr. Hâlıl İbrahim ŞAHİN¹

ÖZET

Tarihî kaynaklarda Kızıldeli olarak da bilinen Seyyid Ali Sultan, Rumeli'nin fethine önemli katkılar yapmış ve aynı zamanda Dimetoka'ya yerleşerek burada bir dergâh tesis etmiş bir velidir. Ancak onun hakkında bilgi veren kaynak sayısı oldukça azdır. Bu nedenle Kızıldeli'nin menkıbelerini içeren ve günümüze yazılı hâlde ulaşabilen Velâyetnamesi oldukça kıymetli bir eserdir. İçerik olarak kültürümüzdeki diğer velayetnelere benzemekle birlikte, Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi, Rumeli'nin fethine katılmış bir velinin menkıbelerini içermesi açısından da dikkat çekicidir. Bu çalışmada, Kızıldeli'ye ait velayetnamedeki olağanüstülüklerle ilgili bazı motifler, Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi ve İşlevsel Hâlkbilimi Kuramı kullanılarak tahlil edilmiştir. Kızıldeli Velâyetnamesi'ndeki olağanüstülük motiflerinin anlamı ve işlevi üzerinde yoğunlaşan bu yazıda motiflerin diğer hâlk anlatılarındaki şekilleri de değerlendirilmiştir. Yapılan tespit ve değerlendirmelerin sonucunda velayetnamedeki olağanüstülük motiflerinin öncelikle Seyyid Ali Sultan'a, daha sonra devrin hükümdarına ve fetih hareketlerine kutsallık ve meşruiyet kazandırdığı görülmüştür. Ayrıca Kızıldeli Velâyetnamesi'ndeki pek çok motifin, diğer velayetnelerde de yer aldığı ve bu yüzden bu eserin Türk kültüründeki velayetname geleneğinden bağımsız olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Ali Sultan, Velayetname, Alevilik-Bektaşılık, Motif, Olağanüstülük.

ABSTRACT

Seyyid Ali Sultan, who is known as Kızıldeli in historical sources, is a curator, and he made significant contributions to the conquest of Rumelia and settled in Dimetoka where he established a convent. However, the number of sources that provide information about him is very low. Therefore his Velayetname containing menkıbes and reaching in written form to the present is a very valuable work. Being similar to other velayetnames in our culture in terms of contents, Seyyid Ali Sultan Velayetname is striking thanks to menkıbes written by a curator who attended to the conquest of Rumeli. Some motifs regarding rareness's in Kızıldeli's velayetname are analyzed by using historical and geographical fin

¹ Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hshahin@balikesir.edu.tr

method and functional folklore theory in this study. Focusing meanings and functions of motifs in Kızıldeli Velayetname, this study also evaluates the forms of motifs in the other folk narratives. The study's results show that hugeness motifs in velayetname bring sanctity and legitimacy to Seyyid Ali Sultan, then ruler and the conquest movement respectively. In addition to above-mentioned results, many motifs in Kızıldeli Velayetname being present in other velayetnames show that the very velayetname is not independent of the velayetname tradition in Turkish culture.

Key words: Seyyid Ali Sultan, Velayetname, Alevism-Bektashism, Motif, Hugeness.

GİRİŞ

Kızıldeli olarak da bilinen Seyyid Ali Sultan, Sarı Saltuk gibi Rumeli'nin fethine katkı yapmış tarihi ve aynı zamanda efsanevi bir şahsiyettir. Hem tarihi hem de sözlü kaynaklar, onun on dördüncü asırda dünyaya gelerek on beşinci asrın başlarına kadar yaşamış olduğuna ve Hacı Bektaş Veli'yle ilişkisine dikkat çekerler. Özellikle Alevi-Bektaşî kültüründe Kızıldeli, Hacı Bektaş Veli yolunun takipçilerinden birisi olarak geçer (Yıldırım, 2007: 157). Hayatı hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Kızıldeli'yle ilgili en tafsilatlı bilgiler onun menkıbelerini içeren Velâyetnamesi'nde yer almaktadır. Buna göre Yıldırım Beyazıt döneminde Horasan'dan Anadolu'ya gelen Seyyid Ali Sultan, Seyyid Rüstem Gazi'yle birlikte Rumeli fetihlerine katılmış ve daha sonra Dimetoka'ya yerleşmiştir (Ocak, 2000: 39-42). Ayrıca Hacı Bektaş Veli tarafından Rumeli'yi fethetmek için Yıldırım Beyazıt'a gönderilmesi ve kerametlerini kâfir elindeki bir şehri veya kaleyi alabilmek için kullanması, onun Anadolu'yu ve Balkanları Türkleştiren dervişlerden bir farkının olmadığını göstermektedir.

Bu çalışma, Seyyid Ali Sultan'la ilgili en derli toplu bilgilerin yer aldığı ve onun etrafında oluşmuş menkıbeleri içeren Velayetname'deki bazı olağanüstülük motifleriyle ilgilenmektedir. Türk edebiyatındaki velayetnameler, farklı velilere aitmiş gibi görünseler de aslında pek çok açıdan benzer özelliklere sahip eserlerdir. Velilerin olağanüstü güçlerini ve yeteneklerini göstermeyi hedefleyen velayetnamelerdeki olağanüstülük motifleri, bu benzerliklerin başında gelir. Şahıslarda, zaman ve mekânda bazı farklılıklar olsa da bu motiflerin içerikleri ve işlevleri çok fazla değişmez. Kızıldeli velâyetnamesinde de olağanüstülüklerle ilgili pek çok motife rastlamak mümkündür. Bu makalede Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi'ndeki olağanüstülüklerle ilgili bazı motiflerinin anlam ve işlevleri üzerine tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle Kızıldeli Velâyetnamesi'ndeki birtakım motifler, diğer hâlk anlatılarındaki benzer motiflerin de dâhil edilmesiyle yaygınlık, anlam ve işlev açılarından tahlil edilmişlerdir. Motifler açısından Kızıldeli Velâyetnamesi'nin menâkıbnâme geleneğindeki yerini belirlemeyi de hedefleyen çalışmanın ilk kısmı, bazı kavramların izahına, malzeme ve yöntemin tanıtımına ayrılmıştır.

1. KAVRAMLAR, MALZEME VE YÖNTEM

1.1. Kavramlar

“Velayetname”, daha yaygın şekliyle “menakıpnâme”, çalışmada kullanılan temel kavramlardan birisidir. Birbirinin yerine kullanılabilen velayetname ve menakıpnâme kavramları aynı tür eserleri karşılamaktadır. “*Bir velinin hayatı, faaliyetleri, kerametleri ve menkıbeleri hakkında bilgi veren eser*” olarak tanımlanan menakıpnâmeler, veliler etrafında teşekkül etmiş menkıbelerin bir araya getirilmesiyle oluşmuşlardır (Uludağ, 2005: 379). Menakıpnâmenin özelliklerini belirleyebilmek için öncelikle menkıbe terimini izah etmek gerekmektedir. Ahmet Yaşar Ocak'ın tabiriyle menkıbe, “*tasavvuf tarihinde, sûfîlerin izhar ettikleri hârikulâde olaylar demek olan kerâmetleri nakleden küçük hihâyeler*” anlamına gelir (1983: 27). Saim Sakaoglu'nun, “*keramet adını verdiğimiz harikulade olaylara yer veren küçük hikâyeler*” olarak tanımladığı menkıbeler, doğrudan bir veliye bağlı olarak anlatılan hikâyelerdir (2009: 43). Sözlü gelenekte oluşan bu menkıbeler, bir araya getirilip yazılarak menakıpnâmeleri teşkil ederler.

Efsane, bir şahıs, yer veya olay hakkında anlatılan ve inandırıcılık vasfı olan tür iken (Sakaoglu, 1980: 6), menkıbe ise “veli, derviş, evliya” gibi sıfatlarla anılan olağanüstü özelliklere sahip bir şahsın kerametlerini, başka bir ifadeyle olağanüstü gücünü ve yeteneğini anlatan bir türdür. Menkıbe, tıpkı efsane gibi inanma esaslı bir türdür. Bu yönüyle efsaneyle yakın bir bağı vardır. Pek çok efsane araştırmasında menkıbeler de efsane metni olarak değerlendirilmiştir. Örneğin inceleme konumuz olan Seyyid Ali Sultan'ın velâyetnamesini kaleme alan kişi metnin son kısmında şu cümlelere yer vermiştir:

“*İmdi birâderim bu günâ kerâmetler inâyet-i Hakk ile hezâr be hezâr zuhura gelmiştir. Ve inkâra asla mecâl yoktur. Zira kerâmet-i evliyâ mu'cizât-ı enbiyâ gibidir. Böyle oldukda mu'cizât-ı enbiyâ aleyhisselâtu vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı zevi'l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ'dır.*” (Yıldırım, 2007: 184).

Görüldüğü gibi yazar, evliyanın kerametini, peygamberlerin mucizeleriyle bir tutarak ikisinin de Allah'tan kaynaklandığını belirtmektedir. Menakıpnâme yazarlarının menkıbelere bakışını yansıtan bu düşünceler, menkıbeleri okuyanlar veya dinleyenler için de farklı değildir.

Çalışmanın bir diğer temel kavramı olan motif, Tarihî-Coğrafi Fin Kuramı çerçevesinde geliştirilmiş ve hâlk edebiyatı türlerini incelemede kullanılan bir yöntemin terimidir. Stith Thompson başta olmak üzere bu terim, pek çok kişi tarafından tanımlanmıştır. *Motif Index of Folk Literature* adlı eserin de sahibi Stith Thompson, motif, “*Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır.*” şeklinde tanımlar (Ekici, 1998: 30-31). Motifin, geleneksel ve çarpıcı bir özelliğe sahip olduğunu vurgulayan Thompson'ın bu tanımı, büyük oranda kabul görmüş ve pek çok çalışmada kullanılmıştır. Özellikle altı ciltlik motif

katalogunun hazırlanmasıyla hâlk anlatmalarındaki motiflerin uluslararası düzeyde mukayese süreci başlamış ve motif araştırmaları sistematik bir hâl almıştır. Diğer bir ifadeyle motiflerin belirli bir tasnif içinde ve belirli numaralarla sıralanması, araştırmacıların yeni alanlarda bu yöntemi daha rahat kullanmasını sağlamış ve bu yöntem, pek çok hâlk edebiyatı metnine uygulanmıştır.

Türkiye’de masalların yanı sıra destan, hâlk hikâyesi, efsane ve menkıbe gibi diğer anlatı türlerinin de motifleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda motiflerin iki şekilde değerlendirildiği görülür. İlk olarak Türk anlatılarındaki motiflerin, altı ciltlik motif katalogundaki yeri ve numaraları tespit edilerek dünyadaki anlatı türleriyle benzerlikleri tespit edilmiştir. İkinci yol ise Türk anlatılarını kendi içinde motifler açısından mukayese etmek olmuştur. Bugün gelinen noktaya bakıldığında motif araştırmalarında önemli bir birikimin olduğu söylenebilir, ancak hâlen istenilen düzeye gelinememiştir. Oysa Türk masalları, destanları, hâlk hikâyeleri, efsaneleri ve menkıbeleri arasındaki ortaklıkların tespitinde motif araştırmalarının önemli bir yeri vardır. Motifler, toplumların ortak değer yargıları olarak ürettikleri kültür kodlarıdır. Bu kodların tahlili, kültürel yapıyı, kültüre mensup insanların düşünce tarzını, hayata bakış açısını, kısacası yaşam tarzını belirlemeye yardımcı olur.

1.2. Malzeme

Seyyid Ali Sultan etrafında oluşmuş menkıbeleri ihtiva eden bazı velayetname metinleri günümüze kadar ulaşmıştır. Kızıldeli’ye ait Türkiye’de ve Kahire’de birkaç velayetname nüshası vardır. Türkiye’deki nüshâlardan birisini Bedri Noyan 1999 yılında, Ankara’daki Milli Kütüphane’de bulunan nüshayı da Rıza Yıldırım 2007 yılında yayımlamıştır. Bu çalışmada da Yıldırım’ın transkripsiyonlu metnini hazırladığı ve tıpkıbasımına yer verdiği Ankara nüshası esas alınmıştır (2007: 161-184). Ayrıca Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Hacım Sultan gibi kültür tarihi için önemli velilerin menakıpnâmeleri, Kızıldeli Velâyetnamesi’yle ortak motiflere sahip efsane, destan ve hâlk hikâyesi gibi hâlk edebiyatı türlerinden örnekler; rüya, ağaç, ateş, dağ ve taş gibi kavramlarla ilgili hâlk inanışları da çalışmaya dâhil edilmiştir. Kısacası, Kızıldeli Velâyetnamesi’ndeki motiflerin, özel anlamda menakıpnâme geleneğindeki, genel anlamda ise Türk anlatı geleneğindeki yerini belirlemeye katkı sağlayan, anlam ve işlev özelliklerini tahlil etmeye yardımcı olan kaynaklar çalışmada kullanılmıştır.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada, kullanılan yöntemlerden birisi Tarihî Coğrafi Fin yöntemidir. Hâlk anlatılarının coğrafi yaygınlığını ve tarihî derinliğini tip, epizot ve motif gibi terimlerden faydalanarak tespit etmeye çalışan bu yöntemle, anlatıların muhteva özellikleri hususunda başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Başta Avrupa’da olmak üzere hâlk anlatılarındaki motifler üzerine yürütülen ciddi çalışmaların sonunda yöntemle ilgili güncelliğini ve güvenilirliğini koruyan kataloglar hazırlanmıştır. Tip ve motif katalogları olarak bilinen bu çalışmalar sayesinde

daha sistematik faaliyetlere girilmiştir². Çalışmada, özellikle bir motif katalogu olan *Motif Index of Folk Literature*'deki "F. Olağanüstülükler" bölümündeki motiflerden ve bu motiflerin numaralarından bahsedilmiştir. Diğer bir ifadeyle velayetnamede incelediğimiz motiflerin adı geçen motif katalogundaki yerleri tespit edilerek uluslararası yaygınlıkları ve kullanım şekilleri de belirlenmiştir. Yer ve numara tespitinin yanı sıra motiflerin velayetnamedeki yeri, anlamı, işlevi de diğer hâlk anlatılarındaki benzer motiflerle de mukayese edilerek değerlendirilmiştir.

Mukayese yöntemi de çalışmanın amaçları doğrultusunda çalışmada kullanılan diğer bir yöntemdir. Kültür araştırmalarında sıklıkla kullanılan bu yöntem, özellikle motiflerin diğer anlatılardaki benzer şekilleriyle karşılaştırılmasında faydalı sonuçlar vermiştir. Aksi takdirde motiflerin tespiti ve hatta motif katalogundaki numaralarının belirlenmesi tek başına yeterli bir inceleme olmamaktadır, çünkü motifler, tek başına bağımsız yapılar değildir. Kültürle yakından alakalıdır. Bu bakımdan onların çok çeşitli türlerdeki şekillerinin takip edilmesi ve en önemlisi de mukayeseli bir şekilde incelenmeleri gerekmektedir. Ancak bu sayede bir motifi anlatıdaki ve daha genel anlamda kültürdeki yeri belirlenebilir. Bu hususlar göz önünde bulundurularak mümkün olduğunca velayetnamedeki motifler mukayeseli olarak değerlendirilmiştir.

2. OLAĞANÜSTÜLÜKLERLE İLGİLİ BAZI MOTİFLER

2.1. Kutsala Ulaşma ve Kutsiyet Elde Etme Yolu: Rüya

Kızıldeli Velâyetnamesi bir rüya ile başlar. Yıldırım Han, Rumeli'yi fethetmek istemektedir, ancak daha muradına erememiştir. Bir cuma gecesi namaz kılan Han, Allah'tan Rumeli'nin fethi için yardım ister. Bu arada da uykuya dalar. Rüyasında Hz. Muhammet: "*Yâ Yıldırım Han melul olma ki Hak Te'âla duanı müstecâb eyledi. Halâ Horasan cânibinden ve benim nesl-i pakimden Seyyid Ali maiyyetinde sana kırk er gelecektir. Anların cümlesi kuvvet ve kudret sahibi veliyyullahdır ve Rumili'nin fethi onların yed-i himmetlerindedir. Anlardan tegâfûl itmeyesin!*" der. Yıldırım Han ise bu erenlerin ne zaman geleceğini sorar. Peygamber de yakın zamanda geleceklerini söyleyerek erenlerin içinde yer alan Rüstem'e riayet etmesini öğütler (Yıldırım, 2007: 162).

Kızıldeli ve diğer erenlerin Horasan'dan Anadolu'ya gelişleri de bir rüyaya bağlıdır. Yıldırım Han, yukarıdaki rüyayı gördüğünde Kızıldeli ve erenler, Horasan'da ibadetle meşguldürler. Bir gece Hz. Peygamber, kırk erene kendini gösterip: "*Ey ciğer köşelerim ve muhlis bendelerim kırkınız dahi gönlünüzü birleyüp bu yerden hareket ve canib-i Rûm'a azîmet idüb kurretü'l-aynım Seyyid Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına varın. Sizlere lazım olan hizmeti bil-edâ ziyâretini icrâ edin. Meyânınıza seyfi himmet kuşatsun ve her ne emr iderse rızasında olub himmet-i tâm ve hâlâvet-i ihtimâm ile sizleri Yıldırım Han cânibine göndersün. Ana yardım idüb Rum ilin fethi eyleyesüz*" der. Bunu işiten erenler, hemen sefer hazırlığını tamamlar tamamlamaz yola çıkarlar (Yıldırım, 2007: 162).

² Taihi-Coğrafi Fin Kuramı hakkında daha geniş bilgi için bk. Çobanoğlu, 1999: 95-129; Ekici, 2004: 103-109.

Motif katalogunda rüyayla ilgili olarak “F 1068 Realist Rüya” başlığının altında “D. 1812.3.3. Geleceğin Rüyada Görülmesi” şeklinde bir motif yer alır. Hâlk anlatılarında rüyalar genellikle bu şekilde kullanılırlar. Kahramanlar, rüyalar vasıtasıyla uzak ülkelerden, yakınlarının uğradıkları felaketlerden haberdar olurlar. Diğer bir ifadeyle kahraman, normal şartlarda görülmesi, duyulması, bilinmesi mümkün olmayan durumları rüya yoluyla öğrenir. Bu aynı zamanda hikâye mantığı içinde bilinmeyenden haber alma yöntemidir. Haber işlevinin yanı sıra rüyalar, olağanüstü güçler ve mekânlarla bağlantı kurma işlevine de sahiptirler. Veliler, rüyalarında Peygamber’i veya başka bir din büyükleriyle görüşerek onlardan geleceğe dair bilgiler alırlar. Âşıklar, rüyada bade içip saz çalma ve şiir söyleme yeteneği elde ederler. Kültürümüzde rüyanın kullanım şekilleri üzerine pek çok şey söylenebilir, ancak bunlar, çalışmanın kapsamını aşmaktadır³.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi’ndeki rüya motifleri de haber verme ve olağanüstü güçlerle olağanüstü bir şekilde irtibata geçme işlevi görmektedir, ancak bu motifleri başka bir açıdan, rüyayı gören kişiye kutsiyet kazandırması ve rüya sonrası yapılan fetih hareketlerinin Allah tarafından onaylanması açılarından tahlil etmek istiyoruz. Diğer bir ifadeyle velâyetnamedeki motiflerin anlatı içinde bir işleve sahip olmakla birlikte, toplumsal işlevleri de vardır. Bu bakımdan bu bölümde rüyaların topluma verdiği mesajlar üzerinde yoğunlaşmak daha doğru olacaktır.

Hâlil İnalçık’ın da belirttiği gibi Türklere hâkimiyetin Tanrı tarafından verildiğine dair yaygın bir inanış vardır ve bu inanışın yansımalarını Hun ve Göktürk dönemlerindeki kaynaklardan takip etmek mümkündür (Karadeniz, 2004). Bu rüyaların birisi Uygur harfli Oğuz Kağan destanında yer alır. Destanda Oğuz’un nazırı Uluğ Türük bir rüya görür ve bu rüyayı da Oğuz’un dünyaya hâkim olacağı şeklinde yorumlar. Destanda bu bölüm şöyledir:

“Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan’ın yanında aksakallı, kır saçlı, uzun, tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağan’ın nazırı idi. Adı Uluğ Türük idi. Günlerde bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düşte gördüğünü Oğuz Kağan’a anlattı ve dedi ki: Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun; ey kağanım, senin hayatın hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarısın. Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağışlasın.” (Ergin, 1988: 23).

Destanda dünyanın pek çok yerine akınlar düzenleyen ve geniş bir coğrafyaya hâkim olan Oğuz Kağan’ın cihan hâkimiyeti, bu rüyayla Tanrısallık kazanmaktadır. Onun bu başarısında Gök Tanrı’nın etkisi vardır. Bu durumda Oğuz Kağan, bu fetihleri Tanrı adına veya Tanrı’nın yardımıyla yapmıştır. Her zaferinin ve hareketinin arka planında kutsal bir gaye yer almaktadır. Destanda rüyayı gören Uluğ Türük, tıpkı Edabalı gibi hükümdara hâkimiyet müjdesi vermektedir. Buradan hareketle İslamiyet öncesinde hanların yanında bulunarak tecrübeleri ve olağanüstü özellikleriyle devlet yönetiminde aktif bir rol alan yaşlı

³ Türk kültüründe rüya algısı ve şekilleri üzerine bk. Günay, 1986; Yüksel, 1996.

ve bilge tiplerin İslamiyet'ten sonra da hükümdarların yanında yer almaya devam ettiklerini söylemek mümkündür.

İslamiyetten sonra hem Selçuklu hem de Osmanlı hükümdarları kendilerini Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak gördüklerinden hükümdarlıklarının Allah tarafından tasdik edilmesini beklemişlerdir. Bu işlem, çoğunlukla peygamberi veya başka kutsal bir şahsı rüyada görerek gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden Ertuğrul Gazi'nin veya Osman Gazi'nin gördükleri rüyalar, Osmanlı Devleti'ne kuruluş aşamasında kutsiyet kazandırdığı gibi rüyayı gören hükümdarın da otoritesini meşrulaştırmaktadır. Osmanlı'dan önce Selçukluların kuruluşunda da bu tarz rüyalar vardır. Hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemindeki bazı hükümdarlara bağlanan bu rüyaların birinde Ertuğrul Gazi, sefer sırasında bir köyde imamın misafiri olur. Layıkıyla Ertuğrul Gazi'yi ağırlayan imam bir ara arkasında Kurân olduğu için Ertuğrul Gazi'den kenara çekilmesini ister. Ertuğrul Gazi, hiç tereddüt etmeden kenara çekilir ve bir gecede Kurân'ı hatmeder. Sabaha karşı uykuya dalan Ertuğrul Gazi'ye gapten bir ses, Kurân'a gösterdiği saygı nedeniyle kendisinin ve evlatlarının mükerrem, ilinin de muazzam edildiğini haber verir⁴.

Rüyada devletin müjdelenip bir neslin kutsandığını Osman Gazi'nin rüyasında da görebiliyoruz. Çeşitli şekilleri olan bu rüyaların ilkinde Osman Gazi, Şeyh Edebalı'nın evinde Kurân'la tanışır ve onu sabaha kadar ayakta okur. Sabaha doğru uyuya kalan Osman Gazi, rüyasında bir melek görür. Bu melek, Kurân'a gösterdiği hürmetten dolayı hem kendinin hem de neslinin aziz ve mükerrem kılındığını haber verir. Burada Osmanlı Devletinden bir bahis yoktur, ama Osman neslinin kutsandığı görülmektedir. Bu rüyadan daha yaygın olarak bilinen bir diğer rüyayı Osman Gazi, yine Şey Edebalı'nın evinde görür. Rüyasında Şeyh Edebalı'nın koynundan bir ay çıkıp kendi koynuna girer. Bunun üzerine Osman Gazi'nin göbeğinden çıkan bir ağaç, gölgesiyle bütün dünyayı kaplar. Şeyh Edebalı bu rüyayı Osmanlı sülalesinin dünyaya hâkim olacağı yönünde yorumlayarak daha önce vermediği kızını Osman Gazi'ye verir. Bu menkıbe, M. F. Köprülü'nün de ifade ettiği gibi Osmanlı sülalesine diğer Türk boyları karşısında ilahi bir meşruiyet sağlama gibi bir amaca hizmet etmiştir (1984: 6-7). Hem kurulacak devlet hem de bu devletin yöneticileri bu tarz menkıbelerle Tanrısal güçler tarafından korunduğu ve Tanrı'nın, hâkimiyeti Osmanlı nesline verdiği mesajları verilmiştir.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi'ndeki rüya da bu rüyalardan çok farklı değildir. Orhan Gazi'ye veya Yıldırım Han'a rüyada Peygamber tarafından Rumeli'nin fethedileceği müjdesi verilmektedir. Rüyayı gören hükümdar, doğrudan Allah'ın elçisi Peygamber'le konuşarak kutsalla temasa geçmiştir. Hükümdarlığın ve devletin tasdiki anlamına gelen bu rüyayla Rumeli'nin fethine de kutsal bir dayanak oluşturulmuştur. Başka bir ifadeyle bu rüyaya göre Osmanlı'nın Rumeli'ye geçişinde Allah'ın takdiri vardır. Bunun için olağanüstü niteliklere sahip Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki Horasan erenlerini görevlendirmiştir. Bu rüya aynı

⁴ Bu paragraftaki bilgiler Hasan Basri Karadeniz'in "Türklerde "Kut" Kavramı ve Osmanlılar'ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları" adlı makalesinden alınmıştır, ancak bir e-dergide yayımlanan bu makalede sayfa numarası bulunmamaktadır. Makalenin künyesi için bk. Karadeniz, 2004.

zamanda Rumeli’de yapılacak fetih hareketlerine gaza ruhunu ve kutsallığı da eklemektedir. Tıpkı İstanbul’un fethinde olduğu gibi, Hz. Peygamber’in müjdelediği Rumeli’nin fethi için gayret göstermek, Allah’a hizmet etmek anlamına gelmektedir. Bu da gaziler ve alperenler için motivasyon kaynağıdır. Özellikle Anadolu’nun ve Rumeli’nin fetihlerini anlatan dini içerikli eserlerin kaleme alınmasında bu düşünce oldukça önemlidir.

Hükümdara ve fetihlere meşruiyet kazandıran bu rüya, Seyyid Ali Sultan’a ve ayrıca Hacı Bektaş Veli’ye de kutsiyet atfetmektedir. Peygamberle rüyada da olsa görüşebilen Kızıldeli, Rumeli’nin fethi gibi önemli bir görevle Anadolu’ya gelir. Horasan’dan Hacı Bektaş’a, oradan da Rumeli’ye ilahî bir emirle hareket etmiştir. Veli olmanın yanında kılıcıyla fetihlere de katılan Kızıldeli, tam anlamıyla bir alperendir. Bilindiği gibi Türklerin Anadolu’ya, oradan Avrupa’ya geçmelerinde alperenlerin payı büyüktür. Gaza düşüncesiyle hareket eden alperenler, bizzat fetih faaliyetlerinde bulunmuşlar ve daha sonra ise fethedilen yerlerdeki ilk yerleşim yerlerini kurmuşlardır⁵. Bu sayede askerî başarı kalıcı hâle gelmiş ve bu bölgelere yeni bir yaşam tarzı hakim kılınmıştır (İnalçık, 2006: 11-14). Bu süreçte hem alperenlerde hem de bölgeye yeni yerleşen hâlkta gaza ruhunun canlı tutulmasını, olağanüstü motiflerle süslenmiş menakıpnâmeler; Saltukname ve Battalname gibi cenk hikâyeleri sağlamıştır. Seyyid Ali Sultan’ın velâyetnamesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Kıscacası, Kızıldeli Velâyetnamesi’nde rüya, olağanüstü bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer pek çok hâlk anlatısında olduğu gibi burada da rüya kutsala ulaşma yolu olarak kullanılmıştır. Bu şekilde Velâyetname’deki rüyaların, hem Osmanlı hükümdarına, hem Seyyid Ali Sultan’a ve hem de Rumeli’de sürdürülen fetih faaliyetlerine kutsiyet kazandırdığını söylemek mümkündür. Bu da Kızıldeli Velâyetnamesi’ni oldukça işlevsel bir metin hâline getirmektedir.

2.2. Kutsal Ağaçlar, Sular ve Mezarlar

Kızıldeli Velâyetnamesi’nde ağaç, su ve kaya gibi bazı tabiat unsurlarının oluşumu olağanüstü bazı olaylara bağlanmaktadır. Kızıldeli’nin kerametleriyle ortaya çıkan ve ziyaretgâh hâlini alan bu tabiat unsurları, kutsallık kazandıkları gibi bölgenin vatanlaşmasına da katkı yapmaktadırlar. Bugün de Anadolu’nun pek çok yerinde kutsal olduğuna inanılan çok

⁵ Ömer Lütfi Barkan’ın “kolonizatör” adını verdiği ve Orta Asya menşeli olduklarını söylediği Türk dervişleri, yeni fethedilen yerlere zaviyeler kurarak buraları yerleşime açmışlardır. Barkan, bu dervişlerin Anadolu’nun ve Balkanların Türkleşmesinde oynadıkları rolü şöyle ifade eder: “Birçok köylere ismini veren, elinin emeği ve alınım teriyle dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler ve daima garbe doğru Türk akını ile beraber ilerleyen benzerlerini doğuran zaviyeler ve bu zaviyelerin harbe giden, siyasi nüfuzlarını padişahların hizmetinde kullanan, zaviyelerinde padişahları kabul eden ve onlara nasihat veren şeyhler, bizim alakamızı celp etmek için birçok vasıfları haizdirler. Hele onların daha fazla yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulunuşu, köylerde yaşayışı, toprak işleyişleriyle meşgul gözükmesi ve benimsemek için dağdan ve bayırdan toprak açması bu alakayı şiddetlendirmektedir.” (2002: 137). Barkan, kolonizatör dervişler arasında Seyyid Ali Sultan’ı da değerlendirmiştir. Barkan’ın, birtakım tarihi kayıtlara dayanarak verdiği bilgilere göre Dimetoka bölgesindeki Tatar Viranı ve Tatarlık gibi yerler, zaviyelere gelen yolculara hizmet etmek koşuluyla kendilerine vakfedilmiştir. Kızıldeli dervişlerinin sayesinde bölgedeki Müslüman nüfusun sayısında gözle görülür bir artış olmuş ve ayrıca bu dervişler bölgenin asayişini de sağlamışlardır (2002: 143).

sayıda su, ağaç ve kaya vardır. Olağanüstü bir hikâyesi olan bu unsurların bulunduğu yerler kutsal mekânlar olarak görülmekte ve yılın belli zamanlarında ziyaretler edilmeye devam edilmektedirler. Bu bakımdan Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi'ndeki bu unsurları Türk kültürünün ağaca, suya ve kayaya yüklediği inanç değerlerinden ve bu unsurların bölgeyi vatanlaştırma işlevlerinden bağımsız olarak düşünmek imkânsızdır. Kızıldeli'den önce de var olan tabiata ait bu inanış ve düşünceleri, Türklerin İslamiyet öncesinden getirdikleri birikimle ve İslamiyet sonrasında oluşturdukları yeni değerlerle birlikte tahlil etmek doğru olacaktır.

Velayetnamede bazı ağaçların ve suların Seyyid Ali Sultan'ın olağanüstü özelliklerine bağlı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Keramet göstergesi olarak ortaya çıkan bu ağaç ve sular çoğunlukla bir arada yer alırlar. Kızıldeli, Çelebi Yaylası'nın fethinden sonra burada bir ok atar. Bu ok, civardaki bir kayaya değer değmez su fişkırmaya başlar. Velâyetnâme'de o zamandan beri kayadan su aktığı, buraya "Karapınar" adının verildiği ve bu suyun Seyyid Ali Sultan'ın kerameti olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Suyun ortaya çıkmasından sonra Kızıldeli, okunu almaya geldiğinde eli yere değer ve ok hemen dallı budaklı bir dut ağacına dönüşür. Hatta o anda meyve veren dut ağacının meyvesinden erenler de yerler. Yine Velâyetnâme'den öğrendiğimize göre bu dut ağacı, Kızıldeli'nin türbesine yakındır. Onu ziyaret edenler, bu dut ağacını da görebilmektedir (Yıldırım, 2007: 175).

Bu menkıbe, Kızıldeli'nin velilerde bulunan keramet gücüne sahip olduğunu gösterdiği gibi Kızıldeli türbesinin etrafındaki ağaca ve suya da kutsiyet kazandırmaktadır. Menkıbeye göre türbe civarındaki dut ağacı ve su, doğal yollardan oluşmuş unsurlar değildir. Sıra dışı bir gücün tezahürü olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yüzden de saygı duyulması gereken kutsal suyu ve ağacı temsil etmektedir. Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Emir Sultan ve Hacım Sultan gibi velilerin menkıbelerinde de yer alan bir hamlede yerden su çıkarma veya ağaç bitirme (Ocak, 2000: 272-273), bir keramet motifi olmanın ötesinde yeni fethedilmiş veya kültürün hâkim kılınmadığı bir coğrafyayı kutsallaştırarak o bölgeye karşı yeni bir bakış açısının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle menkıbeler, sadece bir velinin kerametlerini anlatan anlatılar değil, insanların çevresine bakış açısını da şekillendiren olağanüstü hikâyelerdir.

Velayetname'de geçen diğer menkıbede ise Rumeli'ni fethetmeye başlayan Kızıldeli ve erenler, bir gün Kavakaltı'na gelirler. Burada konaklamaya karar verip yerleşirler. Öğle namazı vaktinde abdest almak isteyen gaziler, su bulamazlar. Bunu gören Emir Sultan, hemen mızrağını yere vurarak ab-ı hayat gibi bir su çıkarır. Bunu gören Seyyid Ali Sultan: "Emir niçün böyle tizlik idüb emirsiz yürürsün? Böyle hareket lâıyk mıdır ki bu cemaat içinde nice kuvvet sahibi erler mevcuttur" deyince Emir Sultan, oracıkta ruhunu teslim eder ve Kızıldeli'nin emriyle o suyun yanına defnedilir (Yıldırım, 2007: 168-169). Görüldüğü gibi Emir Sultan'ın kerametiyle zuhur eden suyun hemen yanında bir velinin kabri vardır. Olağanüstü kaynaklı su ve Emir Sultan'ın mezarı o bölgenin farklı algılanmasını, hatta ziyaretgâh olmasını sağlamıştır.

Motifkatalogunda "F.811" ve "F.711" numaralarda yer alan ve Türkinanç sisteminde "Bay Terek", "Temir Kavak", "Hayat Ağacı" veya "Evliya Ağaç" gibi adlarla anılan kutsal ve olağanüstü ağaçlar,

eski Türklerde Gök Tanrı'nın sembeleri arasında yer almıştır. Bu ağaçlar bazı kutsal dağlarda olduğu gibi gökte bulunan ve Tanrı'nın yaşadığına inanılan cennete kadar yükselmektedir. Ulu ağaçların Tanrı ile ilişki içinde olduğu inancı, onlara Tanrı'yı sembolize etme hakkı tanımıştır. Ancak Tanrı'yı sembolize eden veya Tanrısal niteliklere sahip ağaçlarda bazı özellikler aranmıştır. Bu ağaçlar, genellikle tek, diğer ağaçlara nazaran eşsiz ve hep canlıdır. M. Eliade'nin ifade ettiği şekliyle ağaçlar yalnızca kendileri için kutsallık kazanmazlar, her zaman kendileri aracılığıyla ortaya konulan, anlamlandırdıkları ve simgeledikleri şey adına bir saygı görür. Bir başka ifade ile bir ağaç ya da bir bitki, bir bitki ya da bir ağaç olarak kutsallık kazanmaz, aşkın gerçekliğinin bir parçası olduğu için, bu aşkın gerçekliğini temsil ettiği için kutsallık kazanır (Duymaz ve Şahin, 2008: 120; Ergun, 2004: 346-373). Velayetname'deki ağaçlar da Kızıldeli'yle, daha genel bir ifadeyle sıra dışı güçlere sahip bir veliyle alakalı olduğu için kutsaldırlar.

Türklerin ağaç hakkındaki inanışları da İslamiyetle birlikte bazı değişimlere uğramıştır. Artık bazı ağaçlar, evliya veya dede gibi gösterilmiş, belirli zamanlarda ziyaret edilmiş, etraflarında dönülmüş, diplerinde taşlardan yükselteler oluşturulmuş ve dallarına dilekleri simgeleyen bez parçaları bağlanmıştır (Bonney, 2000: 28). Ayrıca bu ağaçları kesmek veya onlara saygısızlık etmek yasaklanmıştır. Çoğunlukla mezarla bir arada bulunan ağaçların, bazen de tek başına bir yatırı temsil ettikleri görülür. Velayetnamede de yatırı ve ağaç birlikteliğini görmek mümkündür. Bu yönüyle Kızıldeli Velâyetnamesi, Türk kültüründe ağaca yüklenen anlamın yansımalarını içermektedir.

Velayetnamede yatırı, ağaç ve su birlikteliğini Rüstem Gazi'yle ilgili bir menkıbede de görebiliyoruz. Buna göre Rüstem Gazi, tekkesini kurduğu yerin yakınına bir de su değirmeni yaptırır. Değirmenin yapıldığını görenler, değirmene suyun nereden geleceğini merak etmeye, hatta Rüstem Gazi'yle dalga geçmeye başlarlar. Değirmenin boşuna yapıldığını, suyun olmadığı yerde değirmenin bir işe yaramayacağını düşünen birkaç yolcu da meraklarını gidermek için değirmen inşaatının bitmesini beklerler. İnşaat tamamlanınca Rüstem Gazi, asasını eline alıp değirmenin bir yanına gider ve orada asasını yere yedi defa vurunca yerden su fışkırmaya başlar. Bunu gören yolcular, Gazi'den özür dileyerek onun müridi olurlar. Bu müritler, yedi kurban alıp keserler ve çınar ağacından şiş yapıp kurbanları kebab ederler. Yemekler yendikten sonra Rüstem Gazi dua edip: *"Bizden bir yâdigâr olsun"* diyerek şişlerden birini yere saplar. Bu şiş zamanla filizlenir ve büyük bir ağaç hâlini alır. Rüstem Gazi'nin kerameti olarak görülen bu ağaç, ziyaret edilmeye başlanır (Yıldırım, 2007: 181-182).

Kızıldeli'nin yatırında olduğu üzere Rüstem Gazi'nin mezarının yakınlarında kutsal bir ağaç ve su bulunmaktadır. Rüstem Gazi'yle ilgili diğer bir menkıbede *"Göz Irmağı"* adı verilen suyun oluşumu anlatılır. Silistre'de Rüstem Gazi, bir dağın başına çıkar. Orada bir suyun ovaya doğru aktığını görünce hemen sudan birkaç yudum içer ve abdest alarak yalçın bir kayanın yanında namaz kılmaya başlar. Rüstem Gazi namazda iken etrafta dolaşan kara bir buluttan ifrite benzer bir Arap çıkar ve gaziye hamle eder. Rüstem Gazi'yi kaldırıp yere vurmaya çalışan Arap, bunu başaramaz. Gazi, namazını bitirdikten sonra Arap'a bir insan namazda iken neden böyle yaptığını sorar, ancak Arap, Gazi'yi helak etmede kararlıdır. Rüstem Gazi,

Arap'ı bir hamleyle öldürür, ancak bu esnada ayağı yakındaki bir kayaya çarpar. Çarpmayla birlikte kayadan “Göz Irmağı” adı verilen su fişkırmaya başlar. Bu suyun ziyaretgâh olduğu Velâyetnâme’de belirtilmiştir (Yıldırım, 2007: 173-174).

Ağaçlarda olduğu gibi menkıbelerdeki sular da bir veliyle ilişkilendirildiği için kutsaldır ve ziyaret edilmektedir. Türklerde sularla ilgili inanışlara bakıldığında durumun çok farklı olmadığı görülür. Türk mitolojisinde dünya yaratılmadan önce su vardır. Uzun bir süre kutsal kabul edilen suyun kirletilmesi yasaklanmış, hayatın kaynağı ve olağanüstü güçlerle bağlantılı bir unsur olduğu yönünde de inanışlar oluşmuştur. Göktürkler döneminde suyun Tanrı katından gönderildiğine inanıldığından “*ıduk*”, yani kutsal sıfatıyla birlikte kullanılmıştır. Bu inanışın bir yansıması olarak Dede Korkut Kitabı’nda su için “*Hak didarın görmüştür*” denir. Türk mitolojisinde dünyanın yaratılışından önce var olan suyun sonsuzluğa ulaşma kaynağı olduğu da düşünülmüştür. Bahaeddin Ögel’in Başkurtlar arasından tespit ettiği inanişe göre “*mengülik suyu*” ölümsüzlük ve sonsuzluk kaynağıdır (Ögel, 1995: 327). Velâyetnâme’de ziyaret edildiği söylenen “Göz Irmağı” da kutsalla ilintili olduğu için kutsiyet kazanmıştır. Allah ve Peygamber dostu olarak bilinen bir velinin kerameti olarak yerden fişkırmaya başlayan sular, ister istemez kutsal kabul edilip saygı görmüştür.

Bu bölümde söylediklerimizi toparlarsak başta Kızıldeli Velâyetnamesi olmak üzere çok sayıda velâyetnamede geçen keramete bağlı olarak ortaya çıkan ağaçlar ve sular, tabiattaki diğer sıradan unsurlardan ayrılmaktadır. Velilik vasfı olan bir şahsın okuyla, asasıyla veya ayağını yere vurmasıyla zuhur eden bu unsurlar, kutsal kabul edilerek çoğunlukla ziyaret edilmektedirler. Genellikle veli veya evliya mezarlarının hemen yanında bulunan ağaçlar ve sular, velilerin hâlk nazarında mertebelerini yükselttiği gibi, bölgenin farklı bir şekilde algılanmasını da sağlamaktadır. Bu özellikle fetih dönemlerinde çok daha önemlidir, çünkü yeni fethedilen yerler, bu tarz menkıbe ve efsanelerle Türk-İslâm toprağı hâline gelmiştir. Askeri güçle alınan topraklar, kutsal hâle getirilmiş unsurlarla yabancı eller olmaktan çıkıp vatan olma özelliği kazanmıştır. Velâyetnameler, böyle bir işlemlerle de sahip eserlerdir. Kızıldeli Velâyetnamesi’nde de yeni fethedilen yerlerdeki tabiat unsurları üzerine çok sayıda kutsal hikâye yer almaktadır.

2.3. Darda Kalanlara Hızır veya Hz. Ali gibi Yetişme

Velâyetnâme’de dikkati çeken hususlardan bir diğeri Seyyid Ali Sultan’ın, savaşta düşman karşısında darda kalan erenlerin imdadına koşmasıdır. Tabii ki bu yardım sıradan bir insanın yapabileceği bir yardım değildir. Kültürümüzde Hızır’ın veya Hz. Ali’nin üstlendiği bir yardım şekliyle Kızıldeli, imdada yetişir ve burada düşmanı silah kullanmadan mağlup eder. Fetihler sırasında cereyan eden bu olayların birinde Seyyid Ali Sultan, Gazi Evrenus Bey’e: “*ne zaman başın sıkışırsa bana seslen, ben hemen yetişirim*” anlamına gelen sözler söyleyerek onu metin bir hisarı fethetmeye gönderir. Evrenus Bey, Kızıldeli’nin işaret ettiği hisara gider ve kâfirin on pehlivanını mağlup eder. Gücü kuvveti azalıp yorgunluk bastırıldığında ise kâfirlerden güçlü bir pehlivan Evrenus Bey’in karşısına çıkar. Evrenus Bey, bu pehlivanla

savaşmaya başlar, ancak gücü tükenmiştir. Hemen Kızıldeli'nin söylediklerini hatırlar ve “*Gel yetiş indâdîma Seyyid Ali*” diyerek onu yardıma çağırır. Seyyid Ali Sultan, o anda Evrenus Bey'in karşısında belirerek kâfir pehlivanından el çekmesini ister, ancak Kızıldeli'nin bu emrine pehlivan uymaz. Bunun üzerine Kızıldeli, bir parmak işaretleriyle kâfirin başını koparır (Yıldırım, 2007: 176).

Kültürümüzde zorda kalana yetişme denilince akla Hızır gelir. Hızır, insanımızın gözünde saygı değer ve aynı zamanda yardımı umulan kutsal bir şahsiyettir. Hakkında “*Kul sıkışmadan Hızır yetişmez*”, “*Ocağına Hızır uğrasın*”, “*Hızır gibi yetişmek*” gibi tabirlerin oluştuğu Hızır, hâlk edebiyatında (destanlar, masal, hâlk hikâyesi vb.) ve inanışlarında da yansımaları bulmuştur (Güngör, 1956: 56). Türk toplumu, Hızır'ın ab-ı hayattan içtiğini, bu nedenle sonsuza kadar yaşayacağına ve insanlara yardım edeceğine inanmıştır. Hatta bazı efsane ve rivayetlerde Hızır'ın çeşitli kılıklarda insanlarla konuştuğu, çeşitli isteklerde bulunarak insanları adeta sınavlara tabi tuttuğu, kendisine yardımcı olanları ödüllendirdiği, cimrileri ve kötü kalplileri cezalandırdığı anlatılmıştır.

Hızır, insanımızın düşüncesinde boz atlı, yeşil elbiseli, ak sakallı bir ihtiyar veya çeşitli kılıklarda darda kalanlara yardım eden, uzun mesafelere çok kısa bir sürede ulaşabilen, bolluk ve bereket getiren, hastalara şifa dağıtan, tabiatın yeşermesini, hayvanların üremesini sağlayan ve insanların talihini açan bir varlıktır. Onun gelip geçtiği, elinin değdiği yerler, yeşilliktir, bolluktur; elini uzattığı insanlar bütün dertlerinden kurtulur, huzura erer. Hatta ulaşamadığı, yardım edemediği insanlar da psikolojik olarak ondan güç alırlar ve bir şekilde kendilerine ulaşacağına inanırlar. Seyyid Ali Sultan da uzak mesafeleri bir anda geçerek düşman elinde helak olmak üzere olan Evrenus Bey'i kurtarıp Hızır'ın misyonunu üstlenmiştir. Diğer bir ifadeyle Velayetname'de Kızıldeli'nin dara düşenlere yardım eden bir veli olarak gösterilmesi, onun da Hızır gibi olağanüstü bir varlık olduğu mesajını vermektedir.

Hızır'ın yanı sıra Hz. Ali de kurtarıcı şahsiyetler arasındadır. Alevi-Bektaşî çevrelerinde Hızır'ın Hz. Ali ile görüştüğüne, Hz. Ali'nin cenazesine katıldığına, hatta Hızır'ın Hz. Ali olabileceğine ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Hızır'ın ona mevlit okuttuğuna dair bazı inanışlar gelişmiştir (Ocak, 1990: 69-70). Bazı Alevi-Bektaşî şairleri, şiirlerinde Hızır adını Hz. Ali ile birlikte kullanarak Hz. Ali'nin isimlerinden birisinin de Hızır olduğunu öne sürmüşlerdir. Bir şiirde “*bin bir adı vardır, bir adı da Hızır*” denilir (Beydili, 2005: 238). Bu bakımdan Kızıldeli'nin darda kalana yetişme yönünü tahlil ederken Hz. Ali olgusunu da dikkate almak gerekmektedir, çünkü Hz. Ali de Hızır gibi darda kalanlara, özellikle de savaş meydanlarında daralan Müslümanlara yardımcı olmaktadır.

Pertev Naili Boratav, “*Köroğlu'nda ve diğer hikâye ve destanlarda bazen Hızır'ın yerini tutan dinî şahsiyet, Türklerin adeta millî destan kahramanı yaptıkları Hazreti Ali'dir.*” diyerek Hz. Ali'nin özellikle Türkmen rivayetlerinde destani bir kimliğe büründüğünü söyler (1984: 90). Hz. Ali'nin destani kimliğini, onun maceralarını ve savaşlarını, cenknâmelerden de takip edebiliyoruz. M. F. Köprülü'nün de ifade ettiği gibi on ikinci ve on üçüncü yüzyıllardaki Türk

kültürü, eski destan geleneğini ozanlarla sürdürürken dini menkıbeleri, kıssaları ve destanları anlatan meddahlar ve kıssahanlar da Türk edebiyatına İslamî kaynaklı yeni konuları dâhil etmişlerdir. Bu konular, ozanların temsil ettiği destancılık geleneğinde tekrar işlenerek Anadolu insanının savaş ve gaza hususlarındaki beklentilerini karşılayan yeni eserlere dönüştürülmüştür. Bu dönemdeki dinî içerikli bu destanlar, daha çok Ebu Müslim, Hz. Hamza ve Hz. Ali gibi şahsiyetlerin maceralarını konu edinmiştir (Çetin, 1997: XXIX-XXX). Tarihi bir şahıs olmanın ötesinde cenknamelerde destan kahramanı, hatta İslami döneme ait destan kahramanlarının piri konumuna kadar yükselen Hz. Ali, savaş meydanlarında yardıma ihtiyaç duyanların imdadına yetişen bir tip hâline gelmiştir.

Hz. Ali'nin bu özelliği pek çok destanda karşımıza çıkar. Özellikle Türkmen destanlarında Hz. Ali'nin, destan kahramanlarına yardımcı olan bir tip olarak yer aldığı görülür. Anadolu sahasındaki cenk nâmelerinde olduğu gibi Türkmen destanlarında da Hz. Ali, kahramanlık ve savaşçılık özellikleri olan olağanüstü güçlü bir tiptir. Bu yönüyle o, kahramanlığın piri olduğu gibi aynı zamanda savaşçıları kutsayan ve onlara yardımcı olan mistik bir şahsiyettir. Dövletyar, Tulum Hoca, Şıralı Bey ve Gövhür Kız gibi destanlarda kahramanların pirleri Hz. Ali'dir. Hz. Ali, her zaman onların yardımına koşar. Onlara sıra dışı silahlar ve atlar verdiği gibi güçlerine de güç katar. Bu kahramanlar, ok atarken, kılıç çekerken ve düşmana saldırırken pirlelerini yâd ederler, ondan yardım dilerler. Hiç beklenmedik yerlerde ve zamanlarda kahramanın gözüne görünen Hz. Ali, kahramana yardım eder ve yine gözden kaybolur (Şahin, 2009: 434-436).

Bu bilgiler ışığında Seyyid Ali Sultan'ın Evrenus Bey'le savaşan kâfirin başını bir işaretlikle koparması daha çok Hz. Ali'nin savaş meydanlarında aciz düşen Müslümanlara yaptığı yardıma benzediğini söyleyebiliriz. Kızıldeli de Hz. Ali gibi düşman karşısında helak olmak üzere olan bir fatihin imdadına koşmuş ve düşmanı ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda Kızıldeli'nin bir kerametini de içeren bu olay, iki şekilde yorumlanabilir. İlk olarak Kızıldeli, Hızır veya Hz. Ali gibi dinî şahsiyetlerde bulunan birden ortaya çıkarak aciz kalmışlara yardım etme özelliğine sahiptir. Onun, uzaklarda da olsa kendinden yardım isteyenleri duyması, tayy-i zaman ve mekân yaparak imdada yetişmesi, kültürümüzdeki Hızır veya Hz. Ali gibi bir görev üstlendiğini gösterir. İkinci olarak ise Kızıldeli, Evrenus Bey'e fetih sırasında yardımcı olmuştur. Bu yönüyle Velayetname, fetih hareketlerine katılanlara Kızıldeli gibi velilerin veya başka olağanüstü güçlerin yardımcı olacağı mesajı vererek fetih ruhunu güçlendirmekte ve bu yolda fatihlerin yalnız olmadığını ima etmektedir. Ayrıca uzun uğraşlar sonunda alınan toprakların sadece fiziki güçle değil, mistik güçlerin de yardımıyla fethedildiğini vurgulayan bu motif, hem velinin şahsiyetine hem de fetih hareketlerine sıra dışılık katmaktadır.

Sonuç

Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi'ndeki geleceği rüyada görme, bir hamlede yerden ağaçlar veya su bitirme, darda kalanların imdadına koşma gibi olağanüstü niteliklere sahip motifler üzerinde yaptığımız tespit ve değerlendirmelerin sonunda şunları söyleyebiliriz:

1. Velayetnamelerin hitap ettiği kitleler göz önüne alındığında bu menkıbelerin devlete, hükümdara ve bir veliye kutsiyet atfederek onlara karşı bir saygının oluşmasına zemin hazırladıkları söylenebilir. Kızıldeli Velâyetnamesi'nde Rumeli'nin fethini gerçekleştirecek hükümdarın rüyada da olsa Peygamberle görüşmesi, ondan müjde alması, Seyyid Ali Sultan'ın da bu iş için Horasan'dan yine Peygamberin davetiyle Anadolu'ya gelmesi, hem fetih hareketlerine hem de Kızıldeli'ye kutsiyet kazandırmaktadır. Özellikle rüyada hükümdarın Tanrı'dan güç ve yetki almak istemesi, İslamiyet öncesine ve sonrasına ait pek çok kaynakta yer alan Türk devlet ve hükümdarlık anlayışıyla yakından alakalı bir husustur. Kızıldeli Velâyetnamesi'nde de bu anlayışın yansımaları vardır.

2. Kızıldeli'nin kerametleri olarak olağanüstü bir şekilde ortaya çıkan ağaç ve sular, Seyyid Ali Sultan'ın velilik niteliklerini pekiştirdiği gibi toplumsal bir işlevi de üstlenmiştir. Kızıldeli'nin veya diğer erenlerin bir hamlede bitirdikleri bu ağaç ve suların ziyaret yeri hâline gelmeleri, yeni fethedilen bölgenin vatanlaşmasına önemli katkılar yapmıştır. Başka bir şekilde söylersek tabiat unsurlarına bağlı olarak oluşmuş bu tarz menkıbeler, Türk insanının bölgeyle dinî ve kültürel bir bağ kurmasını sağlamıştır. Kızıldeli gibi onlarca velinin kerametleriyle iz bıraktıkları ve yeni fethedilmiş topraklar, bu menkıbelerle Türk-İslam memleketi hâline dönüşmüştür.

3. Doğrudan Kızıldeli'yle alakalı "*darda kalana yetişme*" motifi, kültürümüzdeki Hızır ve Hz. Ali kültüründen beslenmiştir. Bilindiği gibi zor durumlarda kalanlara Hızır'ın yardım edeceği yönündeki bir inanış çok geniş kitlelerce paylaşılmaktadır. Aynı şekilde Hz. Ali'yle ilgili olarak da din uğrunda savaşanların imdadına yetişen ve onları savaş meydanlarında koruyan bir kahraman olduğu yönündeki inanışlar, hem Türkiye hem de Türkiye dışındaki bazı Türk toplulukları arasında yer almaktadır. Kızıldeli'nin de böyle bir özelliğe sahip olması, onun da Hızır, özellikle Hz. Ali gibi darda kalanların imdadına koşan sıra dışı bir tip olduğu sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca Kızıldeli Velâyetnamesi'nde fetih sırasında düşmana mağlup olmak üzere iken bir fatihe yardım edilmesi, fetih hareketlerine katılanların ruhani güçler tarafından korunduğu mesajını da içermektedir. Bu yönüyle Kızıldeli'nin ve buna benzer diğer velilerin menkıbeleri, alperenleri fetih için cesaretlendirme işlevi de üstlenmişlerdir.

4. Kızıldeli Velâyetnamesi, motifler açısından aslında diğer velayetnamelerden çok farklı değildir. Kızıldeli'nin tayy-i zaman ve mekân yapması, su üzerinde yürümesi, gökten ateş yağdırması, kayaları yürütmesi, bir dokunuşuyla ağaç ve su bitirmesi velayetnamelerin ortak motiflerindedir. Bu bakımdan Kızıldeli'nin, Hacı Bektaş Veli'den veya Abdal Musa'dan ayrılan yönleri oldukça azdır. Onların gösterdiği kerametlerin pek çoğu Kızıldeli'de de vardır. Bu nedenle Kızıldeli'yi Türk kültüründeki veli tipi çerçevesine değerlendirmek doğru olacaktır, çünkü o da tıpkı Hacı Bektaş Veli gibi Horasan bölgesinden gelip yeni fethedilen topraklara yerleşmiştir. Anadolu'nun Türk-İslam yurdu olmasında Hacı Bektaş gibi velilerin yaptığı katkının benzerini Kızıldeli, Rumeli'de yapmıştır.

Kaynaklar

- Barkan, Ömer Lütü (2002): “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 133-153.
- Beydili, Celal (2005): *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara, Yurt Kitap-Yayın.
- Bonnefoy, Yves (2000): *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II. çev. Levent Yılmaz*, Ankara, Dost Kitabevi.
- Boratav, Pertev Naili (1984): *Köroğlu Destanı*, İstanbul, Adam Yayıncılık A. Ş.
- Çetin, İsmet (1997): *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (1999): *Hâlbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Duymaz, Ali-Şahin, Hâtil İbrahim (2008): “Kazdağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), Haziran 116-126.
- Ekici, Metin (1998): “Hâlk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi”, *Millî Folklor*, 5(39), Güz, 25-34.
- Ekici, Metin (2004): *Hâlk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara, Geleneksel Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1988): *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)*, İstanbul, Hülbe Basım ve Yayın Tic. A.Ş.
- Ergun, Pervin (2004): *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Günay, Umay (1986): *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Güngör, Kemal (1956): “Anadolu’da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme”, *Türk Etnografya Dergisi*, 1, 54-59.
- İnalçık, Hâtil (2006): *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Karadeniz, Hasan Basri (2004): “Türklerde “Kut” Kavramı ve Osmanlılar’ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 7, Temmuz, sayfa numarası yok.
- Köprülü, Fuad (1984): *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983): *Türk Hâlk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1990): *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2000): *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1995): *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1980): *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin*

Geda Musli

Erenler serveri ol pîrim Ali
Ser-çeşme olmuştur Urum iline
Ağaçtan Zülfikar ol gerçek veli
Ol dem tekbir oldu pîrin beline

Kırklar azm eyledi Elmalı şehri
Görün Boğazhisar'da ol böldü bahri
Bolayır'da küffara eyledi kahrı
Ol dem kılıç aldı şahım eline

Şahımın refiki gaziler beğler
Hışm eyler küffara ciğerin dağlar
Gerçek âşıkların methini söyler
Ol dem âşık oldum şahın yoluna

Seyyid Ali Sultan kırkların başı
Gazi Evranoz beğlerin yarı yoldaşı
Görün Sarıkız'da ol çaldı taşı
Ol dem kuvvet verildi şahın koluna

Abdal Musa Sultan Şah himmet kıldı
Denedi kılıcı şah taşı böldü
Bütün Urumeli İslam'a geldi
Fetih Surelerin almış diline

Bilin Tanrı Dağı şahın otağı
Hışmından kan kuşandırırda dağı
Gelibol üstünde ol kuru dağı
Ol dem âşık oldum şahın diline

Şahım himmet ile sancak götürür
Kalenin temelin alt üst getirir
Tanrı Dağ üstüne çökmüş oturur
Meskenimdir deyü geldi diline

Horasan mülkünden Hoy'dandır aslı
Şah İmam Hasan'dır şahımın nesli
Mürşidine bend ol ey **Geda Musli**
Kıyamette alsın elin eline

Bu şiir, Doğan Kaya'nın Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi'nde (23-28.11.2001) sunduğu "Sivas Kaynaklı Cönklerde Kızıldeli" başlıklı eserinden alınmıştır.